

194

การศึกษาพฤติกรรมการใช้บริการแฟคตอริง
ของบริษัทเอกชนในเขตกรุงเทพมหานคร

วิชัย เกียรติภราดร¹, สมพร กิตติโสภากูร²

¹บัณฑิตวิทยาลัย สาขาวิชา เศรษฐศาสตร์ธุรกิจ,

คณะเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ, มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

โทรศัพท์ : 089-515-2151, Email:wichai_2523@yahoo.com

²สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ, คณะเศรษฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

โทรศัพท์ : 02-697-6305, โทรสาร: 02-277-4359

การศึกษาพฤติกรรมการใช้บริการแฟคตอริงของบริษัทเอกชนในเขตกรุงเทพมหานคร

วิชัย เกียรติภราดร¹, สมพร กิตติโสภากร²

¹บัณฑิตวิทยาลัย สาขาวิชา เศรษฐศาสตร์ธุรกิจ,

คณะเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ, มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

โทรศัพท์ : 089-515-2151, Email:wichai_2523@yahoo.com

²สาขาวิชาเศรษฐศาสตร์ธุรกิจ, คณะเศรษฐศาสตร์, มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

โทรศัพท์ : 02-697-6305, โทรสาร: 02-277-4359

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องพฤติกรรมการใช้บริการแฟคตอริงของบริษัทเอกชนในเขตกรุงเทพมหานคร เป็นการศึกษาถึงลักษณะการประกอบธุรกิจการให้บริการสินเชื่อแฟคตอริงภายในประเทศ ศึกษาพฤติกรรมการใช้บริการสินเชื่อแฟคตอริง รวมทั้งปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการขายลูกหนี้การค้าของบริษัทเอกชนให้กลุ่มบริษัทแฟคตอริง เนื่องจากทางปัจจุบันมีการแข่งขันทางภาคธุรกิจเพิ่มสูงขึ้น ส่งผลให้สถาบันการเงินมีการปรับปรุงการให้บริการ มีการนำเสนอผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของลูกค้ามากยิ่งขึ้น เพื่อการแสวงหาผลประโยชน์ในรูปแบบของอัตราดอกเบี้ย และค่าธรรมเนียมในการให้บริการ สถาบันการเงินที่เกิดขึ้นใหม่ประเภทหนึ่งคือ ธุรกิจแฟคตอริง ตั้งขึ้นในประเทศไทยตั้งแต่ปีพ.ศ. 2528 โดยบริษัทสยามเจเนอรัลแฟคตอริง จำกัดเป็นบริษัทแรก มีฐานะเป็นธุรกิจที่อยู่นอกขอบเขตของพระราชบัญญัติธนาคารพาณิชย์ มีการขยายตัวของปริมาณการให้สินเชื่ออยู่ในเกณฑ์ที่สูงมาโดยตลอด ธุรกิจแฟคตอริงจะมีบทบาทและผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจการเงินของประเทศไทยมากยิ่งขึ้นในอนาคตหรือไม่ ส่วนหนึ่งมาจากลักษณะการประกอบกิจการ และพฤติกรรมในการให้บริการของลูกค้า ประเด็นของปัญหานี้ทำให้ ผู้ศึกษากำหนดเป็นวัตถุประสงค์หลัก โดยเก็บข้อมูลจากบริษัทเอกชนในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานครที่เคยใช้บริการแฟคตอริง วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย รวมทั้งการบรรยายเชิงพรรณนา (Descriptive) เพื่อผลการศึกษจะสามารถเป็นประโยชน์ต่อธุรกิจแฟคตอริง นำไปปรับใช้ในการวางแผนการให้บริการแฟคตอริงในปัจจุบัน ให้สามารถตอบสนองความต้องการทางการเงินของธุรกิจได้ดียิ่งขึ้นและมีประสิทธิภาพ ตลอดจนการพัฒนาบริการทางการเงินรูปแบบใหม่ที่สามารถตอบสนองความต้องการทางการเงินของธุรกิจที่มีอยู่ในปัจจุบันได้อย่างเหมาะสม

ผลการศึกษาพบว่าพฤติกรรมของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้บริการแฟคตอริง โดยทั่วไปผู้ใช้บริการจะเลือกใช้บริการสินเชื่อระยะสั้นหลาย ๆ ประเภทควบคู่กันไป เพื่อเป็นการเพิ่มทางเลือกและความคล่องตัว โดยจะให้ความสำคัญกับบริการวงเงินเบิกเกินบัญชีก่อน แต่เมื่อวงเงินเต็มจึงจะตัดสินใจมาใช้บริการแฟคตอริงโดยขอเปิดดวงเงินกับบริษัทแฟคเตอร์หลาย ๆ บริษัท เพื่อการกระจายความเสี่ยงที่อาจเกิดจากข้อจำกัดในการอนุมัติสินเชื่อของแต่ละบริษัทแฟคเตอร์ และเพื่อหาผู้ซื้อที่ให้เงินล่วงหน้าสูงสุดและอัตราดอกเบี้ย ค่าบริการต่ำที่สุด บริษัทแฟคเตอร์ที่ได้รับความนิยมส่วนใหญ่จะอยู่ในเครือของธนาคาร เพราะผู้ใช้บริการให้ความเชื่อถือมากกว่าบริษัทแฟคตอริงทั่วไป สำหรับช่วงเวลาที่ผู้ใช้บริการส่วนใหญ่จะใช้

บริการแฟคตอริงก็จะเป็นช่วงปลายเดือน ทั้งนี้เป็นผลมาจากต้องมีการจ่ายเงินเดือนพนักงาน บริษัทจะเกิดการขาดสภาพคล่องขึ้น บริการแฟคตอริงจึงเข้ามามีส่วนอย่างมากในการแก้ปัญหานี้ได้ แต่ทั้งนี้กลุ่มตัวอย่างยังให้ความสำคัญกับความรู้ความเข้าใจในบริการแฟคตอริงค่อนข้างมาก

ปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจใช้บริการแฟคตอริงที่กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ใช้ในการตัดสินใจใช้บริการ คือระยะเวลาและความรวดเร็วในการอนุมัติสินเชื่อ รองลงมาคือการขอกู้จากบริษัทแฟคตอริงไม่ต้องใช้หลักทรัพย์ค้ำประกันในการใช้บริการ ซึ่งเมื่อพิจารณาจากเหตุผลสำคัญที่ต้องใช้บริการแฟคตอริง คือการขาดสภาพคล่อง มีความต้องการใช้เงินโดยเร่งด่วน ปัจจัยข้างต้นเหล่านี้ทำให้บริการแฟคตอริงสามารถตอบสนองต่อผู้ใช้บริการได้เป็นอย่างดี เมื่อเทียบกับบริการสินเชื่อระยะสั้นประเภทอื่น ตัวอย่างเช่นวงเงินเบิกเกินบัญชี ถึงแม้ว่าจะมีการคิดอัตราดอกเบี้ยที่ต่ำกว่าบริการแฟคตอริง แต่จะมีความยุ่งยากในการจัดเตรียมเอกสาร ต้องใช้หลักทรัพย์ค้ำประกันและที่สำคัญที่สุดจะต้องเสียเวลาในการรออนุมัติวงเงิน และปัจจัยที่ไม่ควรมองข้ามคือระดับความรู้ความเข้าใจในการใช้บริการแฟคตอริงของกลุ่มตัวอย่าง เพราะกลุ่มตัวอย่างที่ใช้บริการยังมีความรู้ความเข้าใจในบริการดีเท่าไร คือเข้าใจถึงข้อดีและข้อเสียของบริการมากขึ้น ก็จะเห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นที่ต้องใช้บริการมากเท่านั้น

1. บทนำ

การศึกษาเรื่องพฤติกรรมการใช้บริการแฟคตอริงของบริษัทเอกชนในเขตกรุงเทพมหานคร เป็นการศึกษาถึงอุปสงค์และอุปทานของธุรกิจแฟคตอริง เนื่องจากในปัจจุบันมีการแข่งขันทางภาคธุรกิจที่เพิ่มสูงขึ้น ส่งผลให้สถาบันการเงินมีการปรับปรุงการให้บริการ มีการนำเสนอผลิตภัณฑ์ใหม่ๆ ให้สามารถตอบสนองต่อความต้องการของลูกค้ามากยิ่งขึ้น เพื่อการแสวงหาผลประโยชน์ในรูปแบบของอัตราดอกเบี้ย และค่าธรรมเนียมในการให้บริการ ซึ่งสถาบันการเงินที่เกิดขึ้นใหม่ประเภทหนึ่งคือ ธุรกิจแฟคตอริง ตั้งขึ้นในประเทศไทยตั้งแต่ปีพ.ศ. 2528 โดยบริษัทสยามเจเนอรัลแฟคตอริง จำกัดเป็นบริษัทแรก มีฐานะเป็นธุรกิจที่อยู่นอกขอบเขตของพระราชบัญญัติธนาคารพาณิชย์ และมีการขยายตัวของปริมาณการให้สินเชื่ออยู่ในเกณฑ์ที่สูงมาโดยตลอด ดังนั้นในอนาคตธุรกิจแฟคตอริงย่อมจะมีบทบาทและผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจการเงินของประเทศไทยมากยิ่งขึ้น

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาลักษณะการประกอบธุรกิจการให้บริการสินเชื่อแฟคตอริงภายในประเทศ
2. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการใช้บริการสินเชื่อแฟคตอริง และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการขาย ลูกหนี้การค้าของบริษัทเอกชนให้กลุ่มบริษัทแฟคตอริง

วิธีการศึกษาวิเคราะห์

1. การศึกษาลักษณะการประกอบธุรกิจการให้บริการสินเชื่อแฟคตอริงภายในประเทศ จะใช้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่บริษัทแฟคตอริง ข้อมูลเอกสารสิ่งพิมพ์ และ งานวิจัยจาก แหล่งต่างๆ โดยวิธีการบรรยายเชิงพรรณนา
2. การวิเคราะห์พฤติกรรมการใช้บริการสินเชื่อแฟคตอริง และปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการขาย ลูกหนี้การค้าของบริษัทเอกชนให้กลุ่มบริษัทแฟคตอริง โดยใช้ข้อมูลจากแบบสอบถาม 30 ชุด สอบถาม

ผู้จัดการฝ่ายบัญชี/การเงิน บริษัทเอกชนที่ใช้บริการแฟคตอริงในเขตพื้นที่กรุงเทพมหานคร วิเคราะห์ ข้อมูลโดยใช้ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และการบรรยายเชิงพรรณนา

2. วรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

นายธีรภัทร์ โภยสุขโข (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์: 2537) วิทยานิพนธ์เรื่อง"พฤติกรรมการใช้บริการแฟคตอริงในประเทศไทย" ผลการศึกษาสรุปได้ว่าพฤติกรรมการใช้บริการของธุรกิจในประเทศไทยเป็นไปตามPortfolio Theory คือเลือกใช้บริการหลาย ๆ อย่างในเวลาเดียวกัน และผู้ใช้บริการมีเป้าหมายที่จะเลือกใช้บริการที่ให้ต้นทุนรวมต่ำสุด และธุรกิจแฟคตอริงสามารถเกิดขึ้นได้และมีการเจริญเติบโตค่อนข้างรวดเร็วด้วยสาเหตุหลัก 2 ประการคือ มีความต้องการในตลาดเกิดขึ้นโดยบริการทางการเงินที่มีอยู่ไม่สามารถตอบสนองได้ ประการที่ 2 ข้อจำกัดของกฎหมายที่ทำให้ธนาคารพาณิชย์และบริษัทเงินทุนไม่สามารถให้บริการในกรณีที่ไม่ใช่หลักประกันที่เป็นที่ดินหรือสิ่งปลูกสร้าง หรือให้บริการที่ไม่เข้มงวดในเรื่องของหลักประกันได้

ฐิติมา กิติวัฒน์บำรุง (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : 2535) บทความวิชาการนิติตถณะ นิติตถาสตร์ เรื่อง"ธุรกิจแฟคตอริง : กลยุทธ์ใหม่ทางธุรกิจ" วันที่ 7 สิงหาคม 2535 สรุปการทำธุรกิจแฟคตอริงในประเทศไทยในปัจจุบัน ไม่เป็นที่นิยมเท่าไรนัก เนื่องจากเนื่องจากคนทั่วไปไม่มีความรู้ ความเข้าใจในการให้บริการ อีกทั้งการดำเนินธุรกิจแฟคตอริงปัจจุบันยังไม่มิกฎหมายเฉพาะออกมาควบคุม ทำให้แนวทางการดำเนินงานเป็นไปอย่างคลุมเครือ ไม่มีมาตรฐานที่แน่นอน ในอนาคต หากผู้ประกอบการธุรกิจทั่วไปรู้จัก และเข้าใจรูปแบบ ระบบการทำงานของบริษัทแฟคเตอร์ต่อธุรกิจต่าง ๆ แล้ว และถ้ารัฐบาลได้ออกกฎหมายขึ้นมารับรองการประกอบธุรกิจแฟคเตอร์แล้ว แฟคตอริงย่อมเป็นแหล่งเงินทุนที่สำคัญแห่งหนึ่ง

ดร.โชติชัย สุวรรณภรณ์(สำนักงานเศรษฐกิจการคลัง: 2549) บทความวิชาการของสำนักงานเศรษฐกิจการคลัง หัวข้อเรื่อง"แนวทางการพัฒนาธุรกิจเงินน้แบ่ง" ประจำวันที่ 10 สิงหาคม 2549 ศึกษาวิเคราะห์ภาพรวมของธุรกิจสินเชื่อระบบ จากการศึกษพบว่าโดยรวมแล้วแม้ธุรกิจดังกล่าวมีการเติบโตอย่างรวดเร็ว แต่คุณภาพของสินเชื่อโดยรวมยังอยู่ในเกณฑ์ที่ดี และมีศักยภาพที่จะเป็นแหล่งเงินทุนให้กับระบบเศรษฐกิจนอกเหนือจากสินเชื่อธนาคาร ขณะที่แนวทางการพัฒนาและระบบกำกับดูแลธุรกิจดังกล่าวยังไม่ชัดเจน ต้องอาศัยกฎหมายที่เกี่ยวข้องหลายฉบับ และธุรกิจยังมีขนาดเล็กมากเมื่อเทียบกับระบบธนาคารพาณิชย์ จึงได้เสนอแนวทางในการพัฒนาและกำกับดูแล โดยเสนอให้มีการจัดตั้งหน่วยงานหลักในการประสานงาน ให้คำปรึกษา ประชาสัมพันธ์ และเก็บข้อมูล non-bank อย่างเป็นระบบ ออกกฎหมายเฉพาะสำหรับธุรกิจ non-bank แต่ละประเภทที่ครอบคลุมและชัดเจนเพื่อให้การดำเนินธุรกิจเป็นมาตรฐานเดียวกัน

3. ผลการศึกษา

ข้อมูลปัจจัยพื้นฐานของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้บริการแฟคตอริง พบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นประเภทธุรกิจการผลิตมากที่สุด ดำเนินธุรกิจ 2 ปีขึ้นไป มีจำนวนพนักงานไม่เกิน 100 คน ด้านการเงินของกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีทุนจดทะเบียนไม่เกิน 25 ล้านบาท เงินทุนหมุนเวียนไม่เกิน 5 ล้านบาท สินทรัพย์รวมไม่เกิน 25 ล้านบาท และมีหนี้สินระยะสั้นน้อยกว่า 1 ล้านบาท จากข้อมูลสรุปข้างต้นพบว่ากลุ่มตัวอย่างที่ใช้บริการแฟคตอริงส่วนจะเป็นบริษัทที่ประกอบธุรกิจการผลิตที่เป็นธุรกิจขนาดกลางและเล็ก ตามหลักเกณฑ์การแบ่งธุรกิจของสถาบัน SME

พฤติกรรมในการใช้บริการแฟคตอริงของกลุ่มตัวอย่างพบว่ากลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่จะเลือกใช้บริการแฟคตอริงเป็นอันดับสองรองจากวงเงินเบิกเกินบัญชี โดยมักจะใช้ช่วงปลายเดือนและนำเงินที่ได้มาใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนภายในกิจการ และนิยมเลือกใช้บริการกับบริษัทแฟคตอริงที่อยู่ในเครือสถาบันการเงินเป็นหลักเช่น แฟคตอริงกสิกรไทย มูลค่าลูกหนี้ที่นำมาขายส่วนใหญ่จะมีมูลค่าไม่เกินหลักแสน อีกทั้งกลุ่มตัวอย่างที่ใช้บริการแฟคตอริงก็มีความรู้ความเข้าใจในบริการค่อนข้างดี

ปัจจัยที่ใช้ประกอบการตัดสินใจในการใช้บริการแฟคตอริง และเลือกบริษัทแฟคตอริงเพื่อใช้บริการ พบว่าปัจจัยที่สำคัญมากที่สุดได้แก่ ความรวดเร็วในการอนุมัติวงเงินแฟคตอริง รองลงมาคือไม่ต้องใช้หลักทรัพย์ค้ำประกัน ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกบริษัทแฟคตอริงเพื่อใช้บริการมากที่สุดได้แก่ อัตราดอกเบี้ยค่าธรรมเนียม รองลงมาคือความรวดเร็วในการอนุมัติ และอัตราส่วนเงินที่ทางบริษัทแฟคตอริงจ่ายให้ล่วงหน้า แต่เมื่อทำการแยกประเภทธุรกิจตามสินทรัพย์รวมพบว่า มีความแตกต่างของปัจจัยที่ใช้ประกอบการตัดสินใจในการใช้บริการแฟคตอริง โดยธุรกิจที่มีสินทรัพย์รวมขนาดใหญ่จะให้ความสำคัญกับอัตราดอกเบี้ยในการขอสินเชื่อระยะสั้นจากสถาบันการเงินก่อน เนื่องจากสามารถนำสินทรัพย์ที่มีอยู่ไปค้ำประกันขอสินเชื่อระยะสั้นจากธนาคารได้เพื่อทำให้ต้นทุนเงินกู้ต่ำที่สุดซึ่งบริษัทที่มีสินทรัพย์ขนาดเล็กไม่อาจทำได้

4. ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

ในปัจจุบันสถาบันการเงินและบริษัทเอกชนทั่วไปสนใจจะเข้ามาทำธุรกิจแฟคตอริงมากขึ้น ด้วยเหตุสำคัญมาจาก การได้รับผลตอบแทนจากส่วนต่างจากอัตราดอกเบี้ยและค่าธรรมเนียมที่ค่อนข้างสูง โดยคิดอัตราดอกเบี้ยจาก $MOR+1.5-3\%$ (MOR คืออัตราดอกเบี้ยเงินกู้เบิกเกินบัญชี) การแข่งขันยังไม่รุนแรงเหมือนสถาบันการเงินอื่น ๆ แต่การดำเนินธุรกิจแฟคตอริงก็มีความเสี่ยงสูงหลายประการ กล่าวคือเป็นธุรกิจที่ลูกค้าไม่จำเป็นต้องมีหลักทรัพย์เพื่อค้ำประกันในการขออนุมัติสินเชื่อ เมื่อเกิดปัญหาการไม่ชำระหนี้ บริษัทแฟคตอริงไม่หลักประกัน นอกจากการเจรจาหรือฟ้องร้องให้ชำระหนี้ผ่านกระบวนการยุติธรรมเท่านั้น ดังนั้นบริษัทแฟคตอริงที่จะประสบความสำเร็จได้จึงจำเป็นต้องมีระบบซอฟต์แวร์ที่มีประสิทธิภาพ และทีมงานที่ชำนาญการ เนื่องจากแฟคตอริงจะมีเอกสารจำนวนมาก มีความละเอียดซับซ้อน จึงต้องอาศัยระบบข้อมูลสารสนเทศ เพื่อความสะดวกรวดเร็วในการปฏิบัติงาน ขณะที่ทีมงานตลาดและวิเคราะห์สินเชื่อต้องมีความรอบคอบ ระมัดระวังในการพิจารณาอนุมัติสินเชื่ออย่างมาก เพื่อหลีกเลี่ยงความเสี่ยงจากการเก็บหนี้ไม่ได้ อีกทั้งควรกำหนดกลุ่มลูกค้าที่เป็นเป้าหมาย

หลักให้ชัดเจน อย่างเช่นหน่วยงานราชการ และรัฐวิสาหกิจ เนื่องจากไม่มีความเสี่ยงในเรื่องการไม่ได้รับชำระเงิน แต่มีความเสี่ยงในเรื่องการได้รับชำระเงินช้า ซึ่งบริษัทแฟคตอริงสามารถชดเชยด้วยการเรียกค่าปรับกับลูกค้าได้ ในส่วนของลูกค้าเอกชน ควรเน้นที่ลูกค้าขนาดเล็กและขนาดย่อม เนื่องจากกลุ่มลูกค้าประเภทนี้มักเกิดปัญหาขาดสภาพคล่องได้ง่าย อีกประเด็นที่สำคัญคือ บริษัทแฟคตอริงควรจะร่วมมือกันจัดตั้งสมาคมแฟคตอริงขึ้น เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารระหว่างกัน และช่วยกันผลักดันให้หน่วยงานราชการเข้ามาดูแลส่งเสริมธุรกิจแฟคตอริงให้มากขึ้น เพื่อก่อให้เกิดมาตรฐานเดียวกันและทำให้ผู้ใช้บริการเกิดความเชื่อมั่นในบริการมากขึ้น จึงจะทำให้การประกอบธุรกิจแฟคตอริงประสบความสำเร็จได้

5. ข้อเสนอแนะสำหรับการศึกษาค้างต่อไป

1. งานศึกษาในครั้งนี้ ใช้กลุ่มตัวอย่างเพียง 30 ตัวอย่าง เนื่องจากมีข้อจำกัดทางด้านเวลาดังนั้นการศึกษาค้างต่อไปควรจะเพิ่มกลุ่มตัวอย่างให้มากกว่านี้ เพื่อที่การวิจัยจะได้ผลที่ใกล้เคียงกับความเป็นจริงมากที่สุด
2. งานศึกษาในครั้งนี้ได้ศึกษาเฉพาะกลุ่มตัวอย่างที่ในปัจจุบันมีการใช้บริการแฟคตอริงเท่านั้น ดังนั้นควรจะทำการศึกษากลุ่มตัวอย่างที่ไม่เคยใช้บริการแฟคตอริงควบคู่กันไปด้วย เพื่อความชัดเจนของผลการศึกษา
3. งานศึกษาในครั้งนี้ได้ศึกษาถึงพฤติกรรมการใช้บริการแฟคตอริงในประเทศเท่านั้น แต่ควรที่จะศึกษาพฤติกรรมการใช้บริการแฟคตอริงระหว่างประเทศด้วย ซึ่งบริการดังกล่าวจะมีประโยชน์ต่อผู้ประกอบการที่ทำการส่งออกและนำเข้าเป็นอย่างมาก

กิตติกรรมประกาศ

ภาคนิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความช่วยเหลือ และความกรุณาของ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ สมพร กิตติโสภาคย์ ซึ่งได้สละเวลาอันมีค่า ให้คำแนะนำและข้อคิดเห็นต่าง ๆ ขว้พเจ้าใคร่ขอขอบพระคุณมา ณ โอกาสนี้

บรรณานุกรม

- ดร.โชติชัย สุวรรณภรณ์ .แนวทางการพัฒนาธุรกิจนันทนาการ . http://www.fpo.go.th/content.php?action=view_section=3100000000. 10 สิงหาคม 2549
- เรื่องกิตติ แก้วฟานภาค . "ถึงคิวแฟคตอริง เปิดกลยุทธ์รับมือข้าศึกใหม่," นิตยสารผู้จัดการ. 14 (161) ; กุมภาพันธ์, 2540
- ธีรภัทร์ โกยสุขโข . (2537) . พฤติกรรมการใช้บริการแฟคตอริงในประเทศ . วิทยานิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต (เศรษฐศาสตร์) : บัณฑิตวิทยาลัย. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- จิตติมา กิติวัฒนบำรุง . (2535) . ธุรกิจแฟคตอริง : กลยุทธ์ใหม่ทางธุรกิจ. เอกสาร บทความวิชาการนิตยสาร คณะนิติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เขียนเนื่องในโอกาส วันรพี 7 สิงหาคม 2535